
Milton Friedman ile Özgürlük, Piyasa, Hayek, Keynes ve Pinochet Üzerine^o

Milton Friedman 20. yüzyılda iktisat teorisi ve politikası tartışmalarına en büyük katkıyı yapmış iki iktisatçıdan biridir (diğeri Keynes). Tüketim fonksiyonu, para teorisi, paranın enflasyon üzerindeki etkisi ve ekonomik istikrar politikalarının karmaşık yapısı alanındaki katkılarından dolayı 1976 yılında Nobel iktisat ödülüne layık görülmüştür. 1930'lu yıllardan 1970'li yıllara kadar yaklaşık kırk yıl iktisadın egemen paradigması olarak kalmış olan Keynesyen iktisadın tahtından indirilmesinde en büyük pay sahibi, kuşkusuz Milton Friedman'dır. Keynes "İktisatçılar ve siyasi düşünürlerin fikirleri, doğru olsa da olmasa da, genellikle sanıldığından daha güçlüdürler. Gerçekten geriye dünyayı yöneten çok az şey kalmaktadır" demektedir. Gerçekten de 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yaşanan deneyim bu sözü doğrular niteliktedir. 1930'lardan 1970'lere kadar iktisat politikaları alanında siyasi karar alıcılar ve uygulayıcılar büyük oranda Keynes'in takipçileri olmuştur. 1970'lerden sonra ise öncülük nöbetini devralan iktisatçı Friedman'dır. Denebilir ki, son kırk yılın iktisat politikası tartışmalarına Friedman damgasını vurmuştur. 1912 yılında doğan Friedman bir asra yaklaşan uzun ve verimli bir yaşam macerasından sonra 16 Kasım 2006'da, 94 yaşında, hayata veda etmiştir. Aşağıda iktisadın bu asırlık çınarıyla özgürlük ve serbest piyasa gibi değerlerin yanısıra Hayek, Keynes, Reagan, Nixon ve Pinochet gibi ünlü şahsiyetlerle ilgili deneyimleri üzerine yapılmış bir röportaj verilmektedir. (*Mustafa Acar*)

^o http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_miltonfriedman.html

Özgürlük ve Serbest Piyasa Üzerine

Soru: Serbest piyasa ile özgürlük neden ayrılmaz bir ikilidir?

Friedman: Özgürlük bireylerin kendi kaynaklarını kendi istedikleri gibi kullanma konusunda serbest olmalarını gerektirir; modern toplum da çok sayıda insanın birbiriyle işbirliği yapmasını gerekli kılar. Sorun, söz konusu işbirliğinin icbar olmaksızın nasıl başarılabiliridir. Merkezden yönlendirme varsa kaçınılmaz biçimde zora başvurma vardır. Bir sürü insanın birbiriyle gönüllü işbirliği yapmasını sağlayan, şimdiye kadar keşfedilmiş yegâne yol, serbest piyasadır. İşte bu nedenle bireysel özgürlüğü korumak son derece önemlidir.

Soru: Marksistler özel mülkiyet hırsızlıktır derler. Size göre, özel mülkiyet özgürlük için neden merkezi bir önem taşır?

Friedman: Çünkü insanın kendi özel yolunu bulabilmesi için bilgisini kullanabilmede özgür olabilmesinin tek yolu, mülkünü kontrol edebilmektir. Şayet mülkünüzü kendiniz kontrol etmiyorsanız, başkaları kontrol ediyorsa, onunla ne yapılacağına onlar karar verecektir. Dolayısıyla, sizin kendi mülkünüz üzerinde bir etkide bulunma imkânınız yok demektir. İlginç olan, bu toplumda çok miktarda bilgi olmakla birlikte, Friedrich Hayek'in de ısrarla vurguladığı gibi, bu bilginin bölünmüş olmasıdır. Benim biraz bilgim var; sizin biraz bilginiz var; onun biraz bilgisi var. Bu, oraya buraya serpiştirilmiş bilgi parçacıklarını nasıl bir araya getirebiliriz? Bu bilgiyi bireylerin kişisel menfaatleri için nasıl etkin bir şekilde kullanabiliriz? Bu noktada anahtar faktör özel mülkiyettir. Çünkü şayet bir şey bana aitse, biliyorsunuz, açık olan bir gerçek var: Hiç kimse başkasının parasını kendi parasını harcadığı kadar dikkatle harcamaz. Hiç kimse başkasının kaynaklarını, kendi kaynaklarını kullandığı kadar dikkatli kullanmaz. Dolayısıyla, eğer etkinlik ve etkililik istiyorsanız, bilgiden gereği gibi yararlanılmasını istiyorsanız, bunu özel mülkiyetin sağladığı araçlarla yapmak durumundasınız.

Karaborsanın Ardındaki İktisadi Mantık Üzerine

Soru: Karaborsayı nasıl olup da olumlu bir şey olarak gördüğünüzü anlatabilir misiniz?

Friedman: Pekâlâ, karaborsa hükümet kontrollerinden kurtulmanın bir yoludur. Serbest piyasanın işlemlerini sağlamanın bir yoludur. Açılmanın, insanları bir şey yapmaya muktedir kılmanın bir yoludur. Benimle ticaret yapmak istiyorsunuz, ama kanun müsaade etmiyor. Oysa bu ticaret her ikimizin de faydasına olacak bir şey. Serbest piyasa ile ilgili basit ama en önemli gerçek şudur: Hiç bir alış-veriş her iki tarafın da yararına olmadıkça gerçekleşmez. Devletin icbarı ile özel piyasalar arasındaki büyük fark şudur: Devlet A'nın kazanıp B'nin kaybettiği bir alış-verişin gerçekleşmesi için zor kullanabilir. Oysa piyasada, şayet A ile B

gönüllü bir akit yapmışsa, bu her ikisinin durumunu da iyileştireceği içindir. Karaborsanın yaptığı şey de budur: Yapay devlet kısıtlamalarının kenarından dolaşmak. Şimdi, açıktır ki yasalara uyulan bir dünyayı tercih edersiniz. Karaborsanın kanunları ihlal etmeyi içermesi bu tercihe aykırı bir şeydir. Bu ise arzu edilmez bir durumdur. Ancak bu durum yalnızca ortada kötü kanunlar olduğu zaman ortaya çıkar. Her kanuna uymanın nihai bir ahlaki prensip olduğuna da hiç kimse, ama hiç kimse inanmaz. Öyle bir nokta gelir ki, eğer yasalara uymanın tarihine dönüp bakarsanız –savaşlar sırasında ortaya çıkan vicdani red durumlarını düşünün– yazılı kanunların daha üstünde bir kanunun olduğu bazı durumların sözü konusu olduğunu sanırım herkes kabul eder.

Friedrich Hayek ve Mont Pelerin Toplantıları Üzerine

Soru: Hayek’in *Road to Serfdom* (Köleliğe Giden Yol)² adlı eserini okuduğunuz zamanı hatırlıyor musunuz? Üzerinizde bir etki bırakmış mıydı?

Friedman: Evet, muhakkak bir etkisi oldu. Bazı temel fikirlerin son derece açık ve net bir ifadesiydi. Tutkulu bir insandan heyecanlı bir savunma idi, dolayısıyla, çok ustaca kaleme alınmıştı. Bu tür sorunlarla ilgilenen bizler için sanırım müthiş bir etkisi oldu. Esasen ben sık sık etrafına bakmış ve insanlara görüşlerini neyin belirlediğini sormuşumdur. Serbest piyasalar ve serbest girişimden yana olan insanlara, daha önceleri daha farklı düşünen insanlara, düşüncelerini değiştiren şeyin ne olduğunu sormuşumdur. Sadece iktisatçılardan, profesyonellerden bahsetmiyorum, genel olarak sıradan insanlardan bahsediyorum, çoğu vaktiyle sosyalist veya hükümet kontrollerinden yana olup da daha sonra serbest piyasalar görüşüne gelmiş olan insanlardan. İki isim tekrar tekrar karşıma çıkıyordu: Biri Hayek ve *Köleliğe Giden Yol* adlı eseri, ikincisi de Ayn Rand, *Atlas Silkindi* adlı eseri ile diğer kitapları.

Soru: 1947’de Friedrich Hayek’in ilk Mont Pelerin toplantısına davet edilmişsiniz. Neden?

Friedman: Pekâlâ, esas itibariyle kayın biraderim Aaron Director vesilesiyle davet edildim. University of Chicago’da ders veren bir iktisatçıydı, Hayek’in *Köleliğe Giden Yol*’u Amerikalı yayıncılara teslim edildiği zaman, eseri birinin ardından öbürü reddediyordu. Eser sonunda, kısmen Aaron Director’ın araya girmesi sayesinde University of Chicago Press tarafından yayımlanmıştı. O sırada kendisi Chicago’da değil, Washington’daydı, ama yayınevini müdürünü tanıyordu, Chicago’da hocalık yapan Frank Knight’a da çok yakın biriydi. Dolayısıyla, Aaron *Köleliğe Giden Yol*’un basılmasında önemli bir rol oynamıştı.

² Türkçesi “Kölelik Yolu” adıyla Liberte Yayınları (1999) tarafından yayınlamıştır.

Bu arada, Aaron daha önce de London School of Economics'de bulunmuş, Hayek'le orada tanışmıştı. Hayek'in, Mont Pelerin toplantısını yapabilmenin imkânlarını araştırırken, temas halinde olduğu insanlardan biri de kendisiydi. Böylece Aaron Chicago Üniversitesi'nden bir grup insanı organize etti. İçlerinde ben vardım, George Stigler vardı, Frank Knight vardı ve tabii Aaron Director vardı.

Soru: Mont Pelerin'de ne tür insanlar toplanmışlardı? Toplantının amacı neydi?

Friedman: Toplantının amacı çok açıktı. Hayek ve orada onunla birlikte olan insanlar, özgürlüğün ciddi biçimde tehlikede olduğuna inanıyorlardı. Savaş sırasında, her ülke ekonomiyi organize etme işinde büyük ölçüde devlete yaslanmış, bütün üretimi silahlanmaya ve askeri amaçlara kaydırmıştı. Ve de savaştan, savaşın merkezi planlamanın işe yarayabileceğini göstermiş olduğuna dair yaygın bir inançla çıkmıştı. Bu inanış, bu konuda sözde daha önce Rusya'nın çıkarmış olduğu düşünülen dersi daha da kuvvetlendirmişti. Özellikle sol olmak üzere, genellikle İngiltere, Birleşik Devletler ve Fransa'da, hatta her yerde entellektüeller, Rusya'yı merkezi planlama konusunda başarılı bir deney olarak yorumlamışlardı. Dolayısıyla, her yerde güçlü hareketler söz konusuydu. İngiltere'de seçimi bir sosyalist [Clement Attlee] kazanmıştı. Fransa'da planlamanın yolda olduğuna dair işaretler vardı. Bu nedenle her tarafta, Hayek ve başkaları özgürlüğün fena halde yara aldığını ve dünyanın planlamaya doğru yönelmiş olduğunu, bu hareketi durdurabilecek entellektüel bir akım geliştirmek zorunda olduğumuzu düşünüyordu. *Köleliğe Giden Yol*'un teması buydu. Esas itibarıyla Mont Pelerin Cemiyeti *Köleliğe Giden Yol*'u tıkama, özgürlüğe giden bir yol açma, bir hareket başlatma girişimiydi.

Orada kimler mi vardı? İktisatçılar vardı, sonra tarihçiler. Çoğunluğu iktisatçılar ve tarihçilerdi, ama birkaç gazeteci ve işadamı da vardı. Sosyalizme doğru kayan genel entellektüel akıma rağmen, serbest piyasalara, politik ve ekonomik özgürlüğe olan inancını koruyan insanlardı bunlar. Hayek'in bildiği, tanıdığı, seyahatleri sırasında karşılaştığı insanlar.

Soru: Hayek'in bu toplantılardaki rolü neydi, kişilik olarak nasıl biriydi? Onunla ilk karşılaştığınız zaman o toplantıydı sanırım.

Friedman: Hayır, kendisiyle daha önce de karşılaşmıştım. ABD'de *Köleliğe Giden Yol* üzerine seminerler verdiği sırada Chicago'da karşılaşmıştık. Hayek'in rolü neydi? Birincisi toplantının sorumlusu oydu, toplantıyı o organize etmişti. Orada bulunacak insanları o seçmişti. Önemli bir kısmı bir İsviçreli kaynaktan gelmekle birlikte, toplantıyı finanse etmek için kullanılan paranın temin edilmesine yardım etmişti. Toplantının İsviçre'de yapılmasının nedeni de oydu zaten. Toplantılardaki rolüne gelince, açılış oturumunda bir konuşma yaptı ve zihninden geçenleri ortaya döktü. Birçok başka insanla birlikte, gündemi tespit etti, bazı

oturumlara başkanlık etti, tartışmalara katıldı, başından sonuna kadar çok etkili bir katılımcı oldu.

Soru: O toplantılardan bazıları çok çok fazla gerginleşmişti. Sanırım [Ludwig] von Mises bir keresinde patlamıştı.

Friedman: Ya, evet, patladı. Evet, gelir dağılımı konusunda, kolay kolay sosyalist veya egaliteryen (eşitlikçi) denemeyecek—Lionel Robbins gibi, George Stigler gibi, Frank Knight gibi, benim gibi—insanların yer aldığı bir tartışmanın ortasında, Mises ayağa fırlayıp “Hepiniz bir alayı sosyalistsiniz ulan,” dedi ve odadan çıkıp gitti. (gülüşmeler) Mises çok keskin görüşleri olan ve görüş farklılıklarına karşı oldukça hoşgörüsüz olan bir insandı.

Soru: Hayek’in kişisel tarzı nasıldı? Nasıl bir kişilik yapısına sahipti?

Friedman: Oo, kişisel olarak Hayek sevimli bir insandı, saf bir entellektüel. Hakikat ve anlayış meselesiyle ciddi olarak ilgileniyordu. Bu açıdan Mises’den çok farklıydı. Tarzları hiç birbirine benzemezdi. Hayek görüşlerde ihtilafa düşmeyi kabul eder, tartışmak, nedenlerine inmek ve münakaşa etmek isterdi. Ne zaman olursa olsun çok kültürlü ve hoş bir sohbet arkadaşıydı. ... Belirtmeliyim ki, uzun yıllar Mont Pelerin toplantılarının tartışmasız baskın siması oydu.

Keynes Üzerine

Soru: John Maynard Keynes’in üzerinizde ne tür etkisi oldu?

Friedman: Pekâlâ, *The General Theory of Employment, Interest, and Money* (İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi) adlı kitabını herkes gibi elbette ben de okudum. Daha önceden de epey bir Keynes okuduğumu söylemeliyim. Esasen, kanaatimce, yazdığı en iyi kitaplardan biri sanırım 1924’te yayımlanmıştı. *A Tract on Monetary Reform* (Parasal Reform Üzerine Bir Risale) adlı eseri bence gerçekten, uzun dönemde, çok daha sonra gelmiş olan *Genel Teori*’den çok daha iyi bir eserd. Dolayısıyla, Keynes ile yüksek lisans öğrencisi iken muhatap olmuştum, *Genel Teori* gündemeydi. Herkes onu konuşuyordu. Genel atmosferin bir parçasıydı.

Hazine’de çalışırken tutmuş olduğum bazı notlara sonraları geri dönüp bir göz atınca o zamanlar ne kadar sandığımdan da fazla Keynesyen olduğumu farkettim. (gülümser) O halde bendeki etkisi neydi? Bu etki, öteki herkesin üzerinde olduğu gibi, para politikası yerine maliye politikasını vurgulama, daha özeldede, faiz oranına kıyasla para arzına göreli olarak daha az dikkat sarfetme şeklindeydi.

Soru: Daha kişisel bir düzeyde onunla nasıl bir temasınız oldu?

Friedman: Keynes’le mi? Onunla olan tek temasım, editörlüğünü yaptığı *Economic Journal* dergisine bir makale teslim etmek şeklinde oldu, ki kendisi bu makaleyi beğenmemiş ve yayımlamayı reddetmişti. Bunun haricinde kendisiyle kişisel bir temasım olmadı.

Soru: Red gerekçesi neydi?

Friedman: Efendim, benimki Londra ve Cambridge’de profesör olan A.C. Pigou’nun yazmış olduğu bazı şeyleri eleştiren bir makaleydi. Keynes bana bir mektup yazarak, benim makaleyi Pigou’ya gösterdiğini, Pigou’nun eleştiriye katılmadığını, bunun üzerine makaleyi reddetmeye karar verdiğini söyledi. Söz konusu makale daha sonra *Quarterly Journal of Economics*’de yayımlandı, Pigou da buna bir cevap yazdı.

Soru: Keynes’le yolları ayırmaya ne zaman ve neden başladınız? İlk kuşkularınız neydi?

Friedman: Savaştan hemen sonra, Chicago Üniversitesi’ne gelip de para ve paranın iktisadi dalgalanma ile ilişkisi üzerinde çalışmaya başladığım zaman. Tam olarak ne zaman olduğunu söyleyemem, ama kısa süre içinde, üzerinde çalıştığım olgular bana, Keynesyen teorinin söyledikleriyle çelişir gibi görünmeye başladılar.

Soru: Üzerinde çalıştığınız sırada, bu işlerin pek de sanıldığı gibi olmadığından kuşkulananmaya başlamanıza yol açan şey neydi?

Friedman: Müsaadenizle Keynes’in büyük bir iktisatçı olduğunu düşündüğümü söyleyeyim. Kanımca *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisinde* öne sürdüğü teori çok etkileyici bir teoridir. Doğru bir teori gibi. Az şey kullanarak çok şey söyleyen bir teori. Dolayısıyla, büyük potansiyeli olan bir teori.

Hem biliyorsunuz, bütün bilimlerde ilerleme, insanların test edilebilen hipotezler öne sürmeleri, bunların reddedilmesi ve daha iyilerinin bunların yerini alması ile olur. Keynes’in teorisi, bana göre, çok verimli hipotezlerden biri olmuştur – çok akıllıca çok zekice ortaya konmuş bir teori. Ama teste tabi tutulduğunda olgularla uyumlu olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla, Keynes’i eleştirmiyorum. Bir iktisatçı olarak Keynes’in, politik düzeyde olduğundan çok daha fazla olmak üzere, büyük bir hayranıyım. Siyasi düzeyde, mesele farklı, ama bir iktisatçı olarak, parlak biriydi ve büyük bir iktisatçıydı.

Hayati mesele, ekonominin kısa dönemdeki durumunu belirlemede neyin daha önemli olduğuydu. Bir yanda yatırımlara, öbür yanda para arzına ne oluyor? Bir yanda maliye politikasına, öbür yanda para politikasına ne oluyor? Keynes’in hipotezinin doğru olmadığına inanmama yol açan ve tekrar tekrar karşımıza çıkan olgu şuydu: Para arzına ne olduğu yatırımlara ne olduğundan çok daha önemliydi. Keynesyen teori ile Keynesyen-öncesi teorinin, ya da monetarist teorinin arasındaki temel fark, anlaşıldığı üzere, ekonominin kısa dönemdeki hareketini anlamak için önemli olan şeyin, yatırım akımları arasındaki ilişkinin—yeni yatırımlara harcanan para miktarının—mı, yoksa para akımının mı, yani ekonomideki para miktarı ve bu miktardaki değişimin mi önemli olduğudur. Para

miktarı derken kastettiğim şey insanların ellerinde bulunan, yanlarında taşıdığı nakit para ve üzerine çek yazabilecekleri vadesiz mevduat hesaplarında tuttukları paradır. Para miktarı budur. Para miktarı para politikası tarafından kontrol altında tutulur. Yatırım tarafına gelince, yatırım akımları özel kişiler tarafından kontrol edilir, ama aynı zamanda, maliye politikası, vergilendirme ve hükümet harcamaları tarafından etkilenen bir şeydir. En önemli yahut temel Keynesyen argümana göre, ekonominin belirli bir parçasına değil de—gelir düzeyi, istihdam vs. gibi—ekonominin bütününe ne olduğunu etkilemenin yolu, maliye politikasıdır; yani bu iş hükümetin vergileri ve kamu harcamalarını değiştirmesi suretiyle yapılır. Parasalcıların ileri sürdüğü argümana göre ise, para arzına ne olduğu, yani para politikası daha önemlidir. Bu bağlamda, bu olgularla ilgili rakamlara baktıkça, giderek gayet net hale geldi ki, kamu harcamalarına kıyasla para akımı daha önemlidir. Maliye politikası ile para politikası aynı yönde hareket ettiği zaman, hangisinin daha önemli olduğuyla ilgili bir şey söylenemiyordu. Oysa maliye politikasının bir yöne, para politikasının başka bir yöne gittiği dönemlerde ise, işlerin gidişatını asıl belirleyen şeyin her zaman para politikasındaki değişme olduğu anlaşılıyordu. Meslektaşların ve daha genelde insanların fikrini değiştiren büyük olay 1970’lerdeki stagflasyondur. Keynesyen görüşe göre, o dönem ciddi biçimde genişletici bir maliye politikasının uygulandığı, dolayısıyla ekonomide büyük bir genişleme olması gereken bir dönemdi. Bunun yerine elde aynı anda iki şey, Keynesyen görüşe göre olması imkânsız iki şey vardı: Ekonomide durgunluk ve yüksek işsizlik. Fiyatlar hızla yükseliyordu, enflasyon vardı. Biz daha önceden böyle bir şey olacağını tahmin etmiştik, böyle bir şey başa gelince de, insanların belki ortada, daha önceleri ‘su katılmamış saçmalık’ olarak görülen bir şeyler döndüğüne inanmalarını sağlamada çok etkili oldu.

Soru: Stagflasyon Keynesçiliğin sonu muydu?

Friedman: Stagflasyon naif Keynesçiliğin sonuydu. Açıkçası bugün “Keynesyen” terimi istediğiniz her anlama gelebilir, nitekim yeni-Keynesçilik diye bir şey de var. Ama bu özel sorun, yani stagflasyon naif Keynesyen yaklaşımın sonu oldu.

Soru: Keynesyen politikalar deyince aklıma geldi, John Kenneth Galbraith, birkaç gün önce kendisiyle konuşurken, “II. Dünya Savaşı Keynes ve politikalarını doğrulamıştır” dedi. Katılıyor musunuz?

Friedman: Hayır, asla katılmıyorum. II. Dünya Savaşı herkesin uzun süredir bildiği bir şeyi doğrulamıştır. Yeterince para basıp harcarsanız görünürde bir faaliyet canlanması ve refah yaratabilirsiniz. Doğrulanmış buydu. Keynes’in tam istihdamın uzun süre nasıl korunacağına ilişkin teorileri doğrulanmadı.

Büyük Depresyon Üzerine

Soru: Gerçekte Büyük Depresyona neden olan şeyin devletin yanlışları olduğunu yazdınız. Bugün geriye dönüp bakarsak, sizce gerçek neden neydi?

Friedman: Pekâlâ, 1929 resesyonu, yani bunalımın ilk aşamaları ile bu resesyunun büyük bir faciaya dönüştürülmesini birbirinden ayırt etmek zorundayız. Resesyon sıradan bir iktisadi dalgalanma (işçevrimi) idi. Yüzlerce yıldır resesyonlar tekrar edip duruyor, ama bu resesyonu büyük bir depresyona dönüştüren şey, kötü para politikasıydı. Federal Reserve sistemi işte tam da olan o şeyin olmasını önlemek için tesis edilmişti. Bankaları kapatmak zorunda kalacağınız bir durumdan, bir bankacılık krizinden kaçınmanız için kurulmuştu. Ne var ki, Federal Reserve sistemi altında, Birleşik Devletler tarihinin en kötü bankacılık krizini yaşadık. Niyetlenilen sonuçları değil de açıkça tam aksi sonuçları vermiş bir başka hükümet tedbiri düşünemiyorum. Olan şey şuydu: [Federal Reserve] para arzının üçte bir oranında azalmasına yol açan politikalar izlemişti. 1929'da nakit para, kağıt para, mevduat olarak piyasada mevcut olan her \$100'e karşılık 1933'e gelindiğinde sadece \$65 veya \$66 kalmıştı. İşte bankacılık sistemindeki bu olağanüstü çöküş, dönem boyunca bankaların üçte birinin iflas etmesi, milyonlarca insanın tasarruflarının buharlaşması, bu düşüş tamamen gereksiz, mecburi olmayan bir şeydi. Dönem boyunca, Federal Reserve bunu durduracak güce ve bilgiye sahipti. Üstelik o zaman [Merkez Bankası yetkililerini] sürekli bunu yapmaya teşvik eden insanlar da vardı. Bundan dolayı, benim kanaatimce Büyük Bunalıma götüren şey açıkça bir politika yanlışlığıydı.

Soru: Bunalım sizin yaşamınızı ve kariyer planlarınızı nasıl etkiledi? Sigorta hesap uzmanı olma planlarıyla işe başladınız, ama iktisatçı oldunuz.

Friedman: Efendim, bunda anlaşılmayacak bir şey olduğunu sanmıyorum. Yıl 1932. Amerikan işgücünün yüzde yirmi beşi işsiz. Dünya ile ilgili benim temel sorunum, bolluk içinde kıtlık çekilmesi sorunu ... Kullanılmayan kaynaklar dururken insanların açlık çekmesi... İnsanların yeteneği olup bunların kullanılmaması. Şayet 19 yaşında bir üniversite öğrencisi olsanız hangisi sizin için daha önemli olurdu: Hayat sigortası için uygun fiyatların ne olması gerektiği mi, yoksa, dünyanın bu berbat duruma nasıl düştüğünü anlamaya çalışmak mı?

Niçin Komünist Olmadığı Üzerine

Soru: 1930'larda bir yığın insan sola doğru kaymıştı. Peki siz neden komünist değilsiniz ve de hiçbir zaman da olmadınız?

Friedman: (gülüşmeler) Hayır, hiçbir zaman komünist olmadım. Hattâ hiçbir zaman bir sosyalist bile olmadım -- [her ne kadar] lisans öğrencisi iken bazı sosyalist fikirlere sahip olmuşluğum belki vaki ise de. Ama hiç kuşkusuz [komünist olmamam gerçeği ile] lisans üstü çalışma için Chicago Üniversitesi'ne gitmem ve ekonomi bölümündeki hocaların klasik liberal ekonomistler olmalarının bir ilişkisi vardır. Adam Smith'in *The Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) adlı, 1776'da, Amerikan Devrimi ve Bağımsızlık Deklarasyonu ile aynı yıl yayımlan-

mış olan kitabı ile başlamış olan Klasik İktisat, bilimin nihai macının birey olduğunun altını çizer. İktisat biliminin izah etmeye çalıştığı soru, sınırlı kaynaklarını farklı ihtiyaçlarını tatmin amacıyla kullanmak için bireylerin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğuudur. Altı çizilen nokta insanların birçok amacının bulunduğuudur. Bunları tatmin etmek için mevcut olan kaynaklar sınırlıdır. Hangi insanların hangi amaçlarının hangi yolla tatmin edileceğine karar vereceğiniz mekanizma ne olacaktır? Klasik liberal iktisatçıların buna cevabı, bu işin serbest piyasalar aracılığıyla yapılmasıdır.

New Deal Programını Destekleyip Desteklemediği Üzerine³

Soru: Peki, Büyük Depresyon sırasında, şahsen New Deal politikalarını desteklediniz mi?

Friedman: Artık Depresyondan değil, Depresyon sonrasında söz ediyorsunuz. En azından Depresyonun dip noktası 1933'tür. İki tür New Deal politikaları arasında bir ayırım yapmak zorundasınız. New Deal politikalarının bir türü reformdur: Ücret ve fiyat kontrolleri, Mavi Kartal⁴ ulusal endüstriyel canlanma hareketi gibi. Ben bunları desteklemedim. New Deal politikasının diğer türü ise yardım ve toparlanmadır... işsizlere yardımda bulunma, işini kaybedenlere iş bulma, ve ekonomik canlanmayı teşvik... genişletici bir para politikası. New Deal'in bu kısmını destekledim.

Soru: Peki bunları neden desteklediniz?

Friedman: Çünkü çok istisnai bir durumdu. Bu milletin tarihinde daha önce örneği hiç görülmemiş, olağanüstü zor bir vaziyete sürüklenmiştik. Milyonlarca insan işsiz kalmıştı. Bir şeyler yapılmak zorundaydı; durum tolere edilebilir bir şey değildi. Çoğu durumların aksine, kısa dönemin önem verilmeyi hak ettiği bir durumdu. Vurgulamak isterim ki, çok uzun zaman öncesinden bahsediyorum. Çok gençtim, gelişmiş ince düşüncelerim yoktu, tecrübesizdim, ve de, şimdi söylediğim şeyin gerçekten o zaman inandığımla aynı şey olduğuna yemin edemem. New Deal politikalarına karşı özel tutumumun ne olduğuna ilişkin hiç bir kaydım yok. O zamanlar muhtemelen bu tür büyük meselelerden ziyade kendi kişisel çıkarlarım ve konumumu düşündüğümü itiraf etmeliyim. Dolayısıyla, şimdi yaptığımız şey o zamanki koşullarda düşünmekten çok, geriye dönük bir düşünmedir.

³ ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt yönetimi tarafından 1929'da patlak veren Büyük Bunalımdan çıkış için yürürlüğe koyduğu önlemler paketi.

⁴ The Blue Eagle: 1933'te ABD yönetiminin Büyük Depresyondan kurtulmak amacıyla devreye soktuğu önlemler paketi olan National Industrial Recovery Act (Ulusal Sınai Toparlanma Yasası)'nı gönüllü destekleyen şirketlerin kullandığı, endüstriyel canlanmanın sembolü olarak kabul edilen Mavi Kartal.

Richard Nixon Üzerine

Soru: Nixon hakkında ne düşünüyorsunuz?

Friedman: Nixon 20. yüzyıldaki ABD başkanlarının en sosyalisti idi.

Soru: Nixon'ın pekçok şeyle suçlandığını duymuştum; ama, sosyalist olmakla suçlandığını daha önce hiç duymadım.

Friedman: Pekâlâ, fikirleri sosyalist değildi, tam tersiydi, fakat yönetimi sırasında ne olduğuna bakarsanız, her şeyden önce, Federal Sicil sayfalarının hacmi, ki iş dünyası ile ilgili regülasyonlarla doludur, onun zamanında iki katına çıkmıştır. Yönetimi sırasında EPA (Çevre Koruma Ajansı) kuruldu, OSHA (Mesleki Güvenlik ve Sağlık İdaresi), OECA [EPA'nın uygulanmasından sorumlu idare] – yarım düzine, hattâ bir düzine ajans kurulmuştur. Böylece endüstri üzerinde bütün bir savaş sonrası dönemde görülen en büyük devlet regülasyonu ve kontrolü Nixon yönetimi sırasında söz konusu olmuştur.

Soru: Nixon'ın ücret ve fiyat kontrollerini nasıl benimsediğini anlatır mısınız?

Friedman: Nixon, bildiğiniz gibi, II. Dünya Savaşı sırasında fiyat kontrol örgütünde idi ve fiyat kontrollerinin çok kötü bir fikir olduğunu anlamıştı, dolayısıyla, fiyat kontrollerine hararetle karşıydı. Buna rağmen, 1971'de, 15 Ağustos 1971'de, ücret ve fiyat kontrollerine başvurdu. Bunun sebebi de, bence, o sırada etkisi görülen başka bir şeydi, bu ise döviz kuru ile ilgiliydi. Sorun Bretton Woods sistemi ve altın fiyatını sabitleştirme anlaşması ile irtibatlıydı. Birleşik Devletler 1944'te, Bretton Woods Konferansı'nda, ülkelerin kendi paralarını ABD dolarına, ABD'nin de kendi parasını altına bağlayıp altının fiyatını da 1 onsu \$35'de sabitleyecek bir uluslararası finansal sistemi kabul etmişti. Ama Kennedy ve Johnson yönetimlerinin izlediği politikalar yüzünden, bu sistemi sürdürmek çok zor hale gelmişti. Enflasyonist politikalar izlemiştik, bu ise dışarı altın çıkışına sebep olmuş, altın fiyatının 1 onsu \$35'in üstüne çıkmasını gerektiren bir durum yaratmıştı. 1971'de durum oldukça kritik bir hal almıştı. Nixon bir şeyler yapmak zorundaydı. Sadece altın çıkışını yasaklayıp, ABD'nin altın standardından vazgeçtiğini söylese ve başka bir şey yapmasa, bütün gazetelerin manşetleri, "İşte yine o negatif Nixon! Negatif eylemden başka bir şey yok" diye yazardı. Dolayısıyla, o da bunu genel bir ekonomik politikanın, bir canlanma politikasının parçası haline sokarak allayıp pulladı; söz konusu politikanın içinde ücret ve fiyat kontrolleri önemli bir unsurdu ki, bunlar zaten demokratların öteden beri isteyip durdukları şeylerdi. Altın penceresini kapatmak ile ücret ve fiyat kontrollerini bir arada sunmak suretiyle, başka türlü politik açıdan negatif olabilecek bir şeyi politik açıdan pozitif hale getirmiş oldu. Bunu yapmasının siyasi gerekçesi buydu.

Soru: Sizin ve George Shultz'un Oval Ofis'te Nixon'la çekilmiş bir fotoğrafınız var. O sırada kendisine ne dediniz? Neler anlattınız?

Friedman: Valla, söz ettiğiniz o olayın tam olarak hangisi olduğunu bilmiyorum, ama sorunuzla ilgili olan görüşme, Nixon'ı Oval Ofis'te George Shultz ile birlikte son gördüğüm zamandı. Nixon benimle görüşmek istediğinde genellikle konuştuğumuz şeyler ekonominin durumu ve para politikasının nasıl gittiği gibi şeylerdi.

Nixon son derece zeki bir insandı. Esasen, benim tanıdığım IQ'su en yüksek kamu görevlilerinden biriydi. Nixon'ın sorunu zekâ veya önyargılar değildi. Onun sorunu, siyasi avantaj sağlamak için ilkelerden kolayca vazgeçmeye istekli olmasıydı. Her neyse, yanından ayrılmaya hazırlanırken, Başkan Nixon bana dedi ki, "Bu saçma ücret ve fiyat kontrolleri için George'u suçlama." George Shultz'u kastediyordu. Sanırım ona dedim ki, evet evet, dedim ki, "Yo, hayır, Sayın Başkan, George'u suçlamıyorum; Sizi suçluyorum!" (gülüşmeler) Bu, sanırım, ona söylediğim son sözlerdi. Şimdi, bu hikâyenin ilginç noktası şu ki Nixon zamanının kayıtları artık kamuoyuna açıldı, kayıtların o kısmını edinmeye çalışıyorum, ama şu ana kadar henüz başarılı olamadım. Bu hikâyeyi kendimin uydurmadığından emin olmak istiyorum.

Ronald Reagan Üzerine

Soru: Paul Volcker'in ekonomiden enflasyonu kazımayaya nasıl karar verdiğini kısaca anlatır mısınız?

Friedman: Pekâlâ, Paul Volcker sahneye girdiğinde -- 1968-69'daydı [Volcker 1969-74 döneminde Hazine Müsteşarıydı, 1975-79'da New York Federal Reserve Bankası Başkanıydı, 1979-87 arasında da Federal Reserve Guvernörler Kurulunun atanmış başkanı olarak görev yaptı] -- enflasyon çok yükselmiş yüzde 20'ye yaklaşmıştı. 1979'da Yugoslavya'da bir IMF toplantısına katılmıştı, orada insanlar ABD'yi enflasyonist politikalarından dolayı şiddetle eleştirmişlerdi. ABD'ye döndüğünde açık piyasa komitesini toplayıp, politikayı değiştireceklerini, faizleri kontrol etmeyi bırakıp para miktarını kontrol edeceklerini ilan etti. Bu aslında büyük ölçüde sözel bir retorikten ibaretti. Gerçekten yapmak istediği şey ise enflasyon düzeyini yansıtmak üzere faiz oranlarının oldukça yükselmesine izin vermektir. Ama faizi değil parayı kontrol ettiğini söylemesi daha uygun bir ifade tarzıydı. O zaman için doğru politika para arzı artışını sınırlandırmaktı, bu ise faiz oranının epeyce yükselmesi demektir. Karmaşık bir hikaye. Tek yönlü değil, çünkü 1980 başında Başkan Carter taksitli satışlar üzerine bazı kontroller getirmişti, bu ise kredi piyasasında çok keskin bir daralmaya yol açarak ekonomide oldukça sert bir aşağı doğru gidişe sebep olmuştu. Bu gidişi önlemek için, Federal Reserve para arzını hızlı bir şekilde artırmıştı. 1980 seçiminden önceki beş ay,

savaş sonrası dönemde para arzının en hızlı arttığı beş aylık dönem olmuştur. Carter'dan hemen sonra Reagan seçilmiş, para arzı da azalmaya başlamıştı. Dolayısıyla, bu o zamanki şartlara verilmiş oldukça siyasi bir tepkiydi.

Soru: Başkan Reagan'ın Volcker'in politikalarına verdiği destek ne kadar önemlidir?

Friedman: Son derece önemli. Savaş sonrası dönemde onun kadar Federal Reserve'ün işlerine karışmadan, müdahale etmeden kenarda duran başka bir Başkan olmamıştır. Durum şuydu: Enflasyonu aşağı çekmenin tek yolu parasal daralmaydı. Geçici bir durgunluğa girmeden de bunu yapmanın bir yolu yoktu. Daha önceki dönemde yapılan büyük hata, [ekonomide] küçük bir daralma işsizliği önlemek için para arzını olur olmaz hızlı bir şekilde artırma eğiliminin söz konusu olmasıydı. Bu dur-ve-devam et politikaları '60lar ve '70lerde Fed'i gerçekten zora sokan çileden çıkartıcı politikalar idi. 1980'deki, özellikle de 1981'deki durum buydu. Reagan göreve geldikten sonra Fed para arzında frene bastı, parasal genişlemeyi yavaşlattı, bu da resesyona sebep oldu. Öteki her Başkan bu durumda hemen araya girip Fed'in para arzını artırmasını sağlamaya çalışırdı. Reagan ne olup bittiğini biliyordu. Çok iyi anlamıştı ki enflasyonu düşürebilmenin tek yolu geçici bir durgunluğa razı olmaktı, böylece Volcker'i destekledi, müdahale etmeye çalışmadı. Şimdi, biliyorsunuz, Reagan'ın biraz az kafası çalışan biri olduğuna ve böyle şeyleri anlamadığına dair bir mit vardı. Bu tamamen saçmadır. Bu meseleyi çok iyi anlamıştı. Biliyorum ki – sanırım bu konuda bir otorite olarak konuşabilirim – ne yaptığının farkındaydı; temel bir ekonomik amacı gerçekleştirmek için siyasi konumunu riske attığının farkındaydı. Bildiğiniz gibi, kendisinin kamuoyu desteği 1982'de çok gerilemişti. Daha sonra, enflasyonun yeterince düştüğü görülünce, Fed politikayı tersine çevirdi, para arzını genişletmeye başladı, ekonomi canlandı, bununla paralel olarak Reagan'ın kamuoyu desteği de yükseldi.

Soru: Ve o zamandan beri ekonomi oldukça sağlam durumda. [2000 yılı itibariyle.]

Friedman: Evet, kesinlikle. Bence hiç kuşku yok ki Reagan'ın attığı bu adım, artı vergi oranlarını düşürmedeki ısrarı, artı deregülasyon üzerindeki vurgusu ... Nixon rejimi sırasında Federal Sicil'deki regülasyonların kapladığı hacmin ikiye katlandığını söylemiştim; Reagan rejimi sırasında bu hacim yarıya düştü. Dolayısıyla, Reagan'ın bu eylemleri 1983'ten itibaren serbest piyasanın yapıcı güçlerini serbest bırakmıştır, ekonomi de o günden itibaren neredeyse tümüyle iyiye gitmiştir.

Soru: Reagan'ın yaptığı şeylerin hemen hemen aynısı, aşağı yukarı aynı zamanlarda İngiltere'de Bayan Thatcher tarafından da yapıldı. Bu ikisi birbirinden etkililiyor muydu, yoksa, birbirinden habersiz herkesin kendi fikrinin hayata geçmesi miydi?

Friedman: Her ikisi de benzer durumlarla karşı karşıyaydılar. Ve de şans eseri, her ikisi de benzer fikirlere açtılar. Birbirlerini takviye ettiler. Her biri diğerrinin başarısını görüyordu. Kanaatimce, Thatcher ile Reagan'ın aynı zamanda tevafukken işbaşında olmalarının, iktisadi ve parasal politikalara farklı bir bakış açısının dünya çapında kabul görmesinde son derece önemli bir rolü olmuştur.

Pinochet Yönetimi Altında Şili'deki Rolü Üzerine

Soru: Maruz kaldığınız suiistimallerden bazılarını ve ne kadar uçlarda gezinen bir figür olarak görüldüğünüzü anlatır mısınız?

Friedman: Efendim, ben buna suiistimal demezdim, gerçekten. (gülüşmeler) Bunlardan hoşlanmışımdır. Suistimal olarak kabul edeceğim tek olay Şili olayı ile ilgilidir; Allende'nin Şili dışına sürülüp, yerine Pinochet'nin liderliğinde yeni bir hükümetin işbaşına geldiği dönem. O zaman, tesadüfen, Şili'de, Allende ile ilişkili olmak gibi bir lekeye sahip olmayan tek ekonomistler grubu Chicago Üniversitesi'nde eğitim görmüş, Chicago Boys (Chicago Delikanlıları) olarak bilinen bir gruptu. Bir ara ben de başka bir grupla Şili'ye gidip orada 5 gün kaldım – üç veya dördümüz Chicago'dan idik – Şili'nin sorunları üzerine bir dizi seminer verdik, özellikle enflasyon sorunu ve bununla ilgili bir şeyler yapmak için nasıl hareket etmek gerektiği konusunda. Komünistler Pinochet'yi devirmeye kararlıydı. Bu onlar için çok önemliydi, çünkü Allende rejimi, onlara göre, devrimle değil normal siyasi kanalları kullanarak komünist bir rejim kuracaktı. Oysa Pinochet bu rejimi devirmişti. Pinochet'yi itibarsızlaştırmaya kararlıydılar. Bundan dolayı da, onun için herhangi bir şey yapmış olan herkesi itibarsızlaştırmak istiyorlardı. Bu bağlamda, ben bir suiistimale uğradım, zira Stockholm'deki Nobel törenlerinde bana karşı geniş çaplı gösteriler yapıldı. Chicago ile Santiago'daki konuşmalarda aynı yüzleri gördüğümü hatırlıyorum. Bunların beni yıpratmak için gerçekleştirilen organize bir çaba olduğunda kuşku yoktu.

Soru: Bize öyle geliyor ki Şili tarihte özel bir yeri hak ediyor, çünkü Chicago teorisini uygulamaya koyan ilk ülke Şili. Katılıyor musunuz?

Friedman: Hayır, hayır, hayır. Hiç öyle değil. Bir kere, Büyük Britanya Chicago teorisini 19. yüzyılda pratiğe dökmüştü. (gülümser) Birleşik Devletler Chicago teorisini 19. ve 20 yüzyılda uygulamaya koymuştu. Dediğinizin doğru olduğunu sanmıyorum.

Soru: O halde Şili'yi küçük bir dönüm noktası olarak görmüyorsunuz?

Friedman: Bir dönüm noktası olabilir, ama bunun nedeni Chicago teorisini ilk kez uygulamaya koyan ülke olması değildir. Asıl önemli tarafı siyasi alandadır, ekonomik tarafı o kadar önemli değildir. Orada ilk defa komünizme yönelik bir hareketin yerini serbest piyasaya yönelik bir hareket almıştır. Dikkat edin,

Şili'nin durumuyla ilgili olağanüstü olan şey, askeri bir hükümetin askeri politikaların tam zıddı olan politikalar izlemiş olmasıdır. Askeri sistem normal bir iktisadi sistemden, tepeden inme bir organizasyon olması özelliğiyle ayrılır. General albaya, albay yüzbaşuya buyurur, öylece aşağıya doğru devam eder gider. Oysa piyasa aşağıdan yukarıya bir organizasyondur. Müşteri mağazaya gidip perakendeciye ne istediğini söyler; perakendeci bunu üreticiye iletir,.. ve böyle devam eder. Dolayısıyla, askeriyede olan temel örgütlenme ilkeleri ile bir serbest piyasa ve özgür toplumun temel örgütlenme ilkeleri neredeyse birbirinin tam zıddıdır. Böyle olunca Şili hakkındaki asıl dikkate değer husus askeri bir rejimin askeri düzenlemeler yerine serbest piyasa düzenlemelerini benimsemiş olmasıdır.

Soru: Şili'ye gittiğinizde Santiago'da bazı öğrencilerle konuştunuz. Kendi sözcüklerinizle, Santiago'da yaptığınız o konuşmayı anlatabilir misiniz?

Friedman: Tabii. Santiago, Şili'de iken, Şili Katolik Üniversitesi'nde bir konuşma yaptım. Şimdi, şunu söylemeliyim ki Chicago Üniversitesi yıllardır Şili Katolik Üniversitesi ile bir işbirliği içindedir. Buna göre onlar bize öğrenci gönderir, biz de onlara iktisat bölümlerini yeniden organize etmelerine yardım edecek insanlar göndeririz. Şili Katolik Üniversitesi'nde "Özgürlüğün Kırılganlığı" başlıklı bir konuşma yaptım. Konuşmanın özü, özgürlüğün çok kırılgan bir şey olduğu ve bunu da başka her şeyden daha fazla yıpratın şeyin merkezi kontrol olduğu; özgürlüğü korumak için, serbest piyasalara sahip olmak durumunda olduğunuz, ve nihayet, serbest piyasaların en iyi şekilde işlemesinin ancak siyasi özgürlüklere sahip olduğunuz zaman söz konusu olabileceği idi. Dolayısıyla, o konuşma esas itibariyle anti-totaliteryen bir konuşmaydı. (gülümser)

Soru: O halde, böylece serbest piyasaların eninde sonunda Pinochet'nin altını oyacağını öngördünüz.

Friedman: Kesinlikle. O konuşmanın vurguladığı nokta da serbest piyasaların siyasi merkezileştirme ve siyasi kontrolün altını oyacağıydı. Bu arada, Şili'de hükümetin değil, özel bir organizasyonun misafiri olarak bulunduğumu da söylemeliyim.

Soru: Şili macerasının şöhretinizi olumsuz etkilediğini, veya daha önemlisi, fikirlerinizi yaymayı zorlaştırdığını söyleyebilir misiniz?

Friedman: Bunu söylemek çok zor, çünkü sanırım her iki yönde de etkisi oldu. Kamuoyunda çok yankı buldu. Başka türlü o fikirlerden haberdar olmayacak birçok kişiyi o fikirlerle tanıştırdı. Öte yandan, işin siyasi yüzüne bakınca, fark edeceğimiz gibi, entellektüel toplumun, entellektüel elitlerin büyük çoğunluğu, doğrusunu söylemek gerekirse, Allende'nin safındaydı, Pinochet'nin safında değil. Bundan dolayı da Şili'de konuşma yapmaya istekli olduğum için bana bir bakıma vatan haini muamelesi yaptılar. Bunun müthiş bir çifte standart örneği olduğunu söylemeliyim, zira komünist bir ülke olan Yugoslavya'ya da gitmiş,

daha sonra Çin’de de bir dizi seminerler vermişim. Komünist Çin’den dönünce, Stanford Daily gazetesine bir mektup yazarak dedim ki, “Tuhaf bir durum. Çin’de de Şili’de verdiğim seminerlerin tamı tamına aynısını vermişim. Oysa Şili’de söylediklerimden dolayı bana karşı birçok gösteri düzenlenirken, Çin’de söylediklerine dair hiç kimseden hiçbir itiraz gelmedi. Böyle bir şey nasıl olabilir?”

Soru: Sonuçta Şili [ekonomisi] oldukça iyi bir performans gösterdi değil mi?

Friedman: Ya, oldukça iyi. Son derece iyi. Şili ekonomisi gayet iyileşti, ama daha önemlisi, sonunda merkezi hükümetin, yani askeri cuntanın yerini demokratik bir toplum aldı. Dolayısıyla, Şili iş dünyası açısından asıl önemli olan şey, serbest piyasaların özgür bir topluma kapı aralamada kendi üzerlerine düşeni yapmış olmalarıdır.

Bugün Nerede Duruyoruz?

Soru: Apartman dairenizden Silicon Vadisini hemen hemen görebiliyorsunuz. Enformasyon teknolojisi, internet, ve yeni ekonominin sizin hayatınızı adadığınız iktisat ve siyasetin büyük meselelerini nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?

Friedman: Büyük meselelerin nasıl etkileneceği konusunda aklıma gelen en önemli şey, sanırım internetin hükümetin vergi toplama imkânlarını zorlaştıracak olması. Bence bu çok önemli bir faktör. Hükümetlerin en etkin şekilde vergi toplayabildiği şeyler hareket etmeyen şeylerdir. Bu nedenle servet vergileri her zaman ilk akla gelen vergilerdir. İnsanlar hareket edebilir, dolayısıyla onlardan vergi almak biraz daha zordur. Birleşik Devletler içindeki Eyaletler insanlar üzerinden vergi toplamakta zorlanırlar, ama bir bütün olarak Birleşik Devletler insanlar üzerinden daha kolay vergi toplayabilir. Şimdi internet, sanal alemde, kayıt olmadan iş akitlerinin gerçekleştirilebilmesini mümkün kılmak suretiyle, İngiltere’de bulunan birinin ABD’deki Amazon.com’dan kitap sipariş edebilmesini mümkün kılmak suretiyle, ABD’deki birinin Hindistan’da iş yapmasını mümkün kılmak suretiyle, sanırım sanal alem hükümetlerin vergi toplama olanaklarını çok çok zorlaştıracak, bu da hükümetlerin oynayabileceği rolün azalmasında çok önemli bir etkide bulunacaktır.

Soru: Öyleyse bir tür nihai “Hayekçi” devlete doğru yürüyor gibiyiz, öyle mi?

Friedman: Sanırım öyle bir yoldayız. Tabii bunun avantajları yanında dezavantajları da var. Suçluların da işlerini daha kolay yapabilmelerini sağlayacak, ancak, biliyorsunuz, her suçluyu aynı kefeye koymamak lazım. Şu anda bu kadar suçumuz var, zira ihlal edilecek bu kadar yasamız var. Birleşik Devletler’in durumuna bakalım. İki milyon insan hapiste, dört milyonu şartlı tahliye edilmiş veya gözetim altında. Niçin? İnsanların bedenlerine ne vereceklerini kontrol etmeye

yönelik yanlış girişimimiz yüzünden. Uyuşturucu denen şeylerin, illegal hapların yasaklanmış olması hapishanelerin dolmasının önemli bir nedeni. Oysa bunlar kurbandsız suçlar, suç olmaması gereken şeyler.

Soru: Mont Pelerin'deki o ilk toplantının üzerinden yarım asırdan fazla bir süre geçmişken, mücadeleyi kim kazandı, kim kaybetti?

Friedman: Entellektüel mücadeleyi kimin kazandığı konusunda bir kuşku yok. Dünya kamuoyunun algılanan entellektüel görüşünün, bugün 1947'de olduğundan çok daha az merkezden planlama ve devlet kontrolleri tarafı olduğu şüphe yok. Çok daha müphem olan, pratik mücadeleyi kimin kazandığıdır. Bugün dünya 1947'de olduğundan daha sosyalisttir. Hükümet harcaması bugün, sadece mutlak rakam olarak değil, gelirin yüzdesi olarak da, hemen hemen her Batılı ülkede 1947'de olduğundan daha yüksektir. İş dünyası üzerindeki hükümet regülasyonu daha fazladır. Fazla bir millileştirme, bir anlamda sosyalleştirme olmasa da, ekonomiye devlet müdahalesi hiç kuşkusuz artmıştır. Bunun doğru olmadığı yegâne ülkeler daha önce komünist sistemin parçası olan ülkelerdir. Polonya'da, Çekoslovakya'da, Macaristan'da, Rusya'da, ve dünyanın o kısmının tümünde hem entellektüel hem de pratik mücadeleyi bizim kazandığımızı söyleyebiliriz. Ama Batıda, pratik mücadeleyi kimin kazandığı henüz belli değildir.

Soru: Umutlu musunuz?

Friedman: Ya, evet, gayet umutluyum. Beni yanlış anlamayın. Şu anda mücadeleyi pratikte kazanmış değiliz, ancak bence uzun dönemde fikirler galip gelecek, ve sanırım entellektüel düzeyde olduğu kadar pratikte de mücadeleyi biz kazanacağız.

Soru: Merkezi kontrollerin itibarı kalmadı, hükümetler ciddi oranda geri çekilmiş görünüyor, fakat acaba giderek daha fazla mı regüle ediliyoruz?

Friedman: Farklı alanları birbirine karıştırmamak lazım. Bazı tür regülasyonlar azalmıştır. Fiyatlar konusundaki regülasyonlar ve endüstriler üzerindeki belirli regülasyonlar hafiflemiştir. Öteki tür regülasyonlar, özellikle kişisel davranış üzerindeki regülasyonlar artmıştır. Dar iktisadi kontrolün yerini sosyal kontrol almaktadır.

Soru: Bu regülasyonlardan bazılarının en nihayetinde serbest piyasa için bir tehdit olduğunu düşünüyor musunuz?

Friedman: Bunlar serbest piyasaya bir tehdit değildir. İnsan özgürlüğüne bir tehdittir.

Soru: Halihazırda, hükümetler her tarafta piyasadan çekiliyorlar, veya öyle görünüyorlar. Sarkaç tekrar aksi istikamete doğru salınabilir mi sizce?

Friedman: Sarkaç kolaylıkla aksi yöne doğru da salınabilir. Aksi yöne doğru

salınabilecek olmasının nedeni olumlu anlamda insanların bunun böyle olmasını istemesi değildir. Bunun çok basit nedeni şudur: Büyük bir gücü elinde bulunduran hükümetler olduğu müddetçe, özel çıkar gruplarından müdahale yönünde bir baskı her zaman gelecektir. Hükümette bir şeyi elde edince, ondan vazgeçmek çok zordur. Dolayısıyla, sanırım burada gerçek bir tehlike vardır. Bu anlamda savaşın kazanıldığını kolay kolay söyleyemeyiz. Kanımca bir toplumu özgür tutabilmek için sürekli çaba sarfetmek gerektiği hâlâ doğrudur. Özdeyiş ne diyordu? “Özgürlüğün bedeli, ebedi teyakkuzdur.”

Çeviren: Mustafa Acar